

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-4\(114\)-12-18](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2024-4(114)-12-18)

УДК 378:75.05(4) «15/17»

Лариса Анатоліївна Корницька,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва Хмельницького національного університету, м. Хмельницький, Україна, lorakrona@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-8816-096X>

Галина Степанівна Олійник,

кандидат технічних наук, доцент кафедри дизайну Хмельницького національного університету, м. Хмельницький, Україна, oliinykha@khnmu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0002-6519-7938>

УКРАЇНСЬКЕ ПОРТРЕТНЕ МАЛЯРСТВО XVI–XVIII СТОЛІТЬ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ МИСТЕЦЬКИХ ТЕЧІЙ

У статті розглядається українське світське портретне малярство XVI–XVIII століть як важливий культурний пласт в історії України, закарбований у вцілілих мистецьких творах означеного періоду. Формування і розвиток українського світського портретного малярства в XVI–XVIII ст. розглядається авторами в контексті європейських мистецьких течій. Наголошується на ідеологічно-філософських відмінностях світських західноєвропейських портретів від українських цього ж історичного періоду. Виокремлено змістове наповнення термінів: портрет, контерфект, парсуна.

Ключові слова: портретне мистецтво, українське малярство, мистецький стиль, світський портрет, мистецькі школи, шляхетська культура.

Сучасні процеси в історії України, виборювання права на незалежність і національну ідентичність як окремого народу, а також прагнення до інтеграції у Європейський Союз спонукають до пошуку себе в історичному минулому як невід'ємної частини європейської культурної цивілізації. Цікавим історичним періодом для національної мистецтвознавчої науки є малярство XVI–XVIII ст. – важливий культурний

пласт національної історії України, закарбований у вцілілих мистецьких творах означеного періоду. Як відомо, твори мистецтва є тими носіями інформації, яка дає зрозуміти наступним поколінням філософію епохи, її естетичні уподобання, культурний поступ тощо. У межах цієї статті автори мали намір розглянути становлення та розвиток портретного малярства XVI–XVIII ст., відображені у постатях знаних українців цього періоду.

Аналіз досліджень містить огляд наукових праць та публікацій з теми, зокрема й останніх років; виокремлення невирішених раніше питань – частини із загальної проблематики, якій присвячена стаття. Означена тематика хвилювала науковців – пошановувачів української культури і мистецтва – не одне покоління, починаючи з другої половини XIX століття. Портретна спадщина українського малярства представлена в наукових працях Ф. Ернста, Д. Щербаківського, П. Білецького, С. Білокона, П. Жолтовського, Г. Логвина, В. Овсійчука, В. Александровича та інших, які мали на меті дослідити, зберегти й сформулювати уявлення про своєрідність українського портретного малярства XVI–XVIII ст. у спільності західноєвропейських мистецьких течій.

Тож **метою статті** було визначити характерні риси українського портретного малярства XVI–XVIII ст., означити спільне й відмінне у становленні та розвитку західноєвропейського та українського портретного малярства вказаного періоду.

Виклад основного матеріалу. Заглиблюючись в історію мистецтв, звертаєш увагу на значну її частину – портрет. Портрет – один із основних жанрів мистецтва, що зображує людину різними засобами відтворення (живописне, графічне, скульптурне або фотографічне). Із-поміж усіх існуючих типів портретів нас цікавитиме саме живописний портрет – зображення історичних персон XVI–XVIII ст. у контексті європейського мистецтва цього історичного періоду.

Змістове наповнення терміну «портрет» (фр. *portrait*, від старофранц. *portraire* – «відтворювати щось досконалим»), означає відтворення різними зображальними засобами образу людини. В образотворчому мистецтві портрет – самостійний жанр, метою якого є відображення візуальних характеристик моделі. На портреті зображується зовнішній вигляд (а через нього і внутрішній світ) конкретної реальної людини, яка існувала в минулому або існує в сучасному світі. Портрет – це повторення у пластичних формах, лініях і фарбах живого обличчя й, водночас, його ідейно-художня інтерпретація [10].

Щодо українського малярства, слід зазначити, що тут існував термін «контрфакт» (латинського походження – «contra facere») [7], що побутував до кінця XVII ст. й дослівно означав «наслідувати реальність», аж поки не був витіснений більш сучасним терміном – «портрет».

Хронологічні межі XVI–XVIII ст. охоплюють окремий мистецький період, відмінний від попередніх і наступних епох в розвитку європейської цивілізації. Перш ніж портрет набув характеру автономного світського жанру у формі станкової картини, він довгий час залишався складовою частиною багатофігурної релігійної композиції.

У часи Середньовіччя «портрет» як жанр не займав значного місця в малярстві, адже духовність хвилювала майстрів набагато більше, ніж зовнішність людини. Тіло – посудина для душі, тож мистецтво цього часу не керувалося реальністю чи природними формами, воно послуговувалося мовою умовності та алегоризму.

Європейський реалістичний портрет народився в епоху Ренесансу (XV–XVI ст.) – одного з найбільш плідних періодів в історії розвитку портретного жанру – і в повноті своєї специфіки з'являється внаслідок початку буржуазного суспільного розвитку. Реалізм Ренесансу був тісно пов'язаний із новим розумінням особистості та її місця у світі, відмінного від попереднього – середньовічного. Реалізм Ренесансу визнавав і підносив цінності внутрішнього світу окремої людини як рівної Творцеві. Зростання індивідуального в портретному мистецтві, можливість вираження суб'єктивного в цей період проявляються дедалі яскравіше, виразно з'являючись у живописі XVI ст. Портрет періоду Ренесансу набуває світського забарвлення, тож має відображати конкретну персону з її зовнішньою подібністю, причому його метою є «увічнення вигляду людей Відродження, задоволення їх гонористості і шанобливства» [4]. Свідченням цього є самі портрети даного періоду західноєвропейського мистецтва.

Щодо Ренесансу в українській культурі, то слід зазначити, що як історичний етап він хронологічно не збігався з італійським або західноєвропейським

Відродженням і був дещо стилістично відмінним. Цей стиль почав прокладати свій шлях на українських землях лише на початку XVI століття, коли в Італії цей мистецький стиль народився і утвердився ще на початках XV століття [5, с. 79]. Однак зацікавленість у західноєвропейському мистецтві химерно поєдналась із місцевою традицією, що виплекало своєрідний характер українського портрета [7].

Найбільш ранніми світськими портретами українських осіб вважають зображення князів Острозьких. Спочатку світський портрет з'явився у вищих суспільних колах, королівських і магнатських, а з часом поширився і на інші верстви заможного українського населення. Головні відмінності від попередніх традиційних малярських уявлень – поява серед портретованих не лише князів і канонізованих святих, а й представників інших верств, щоправда, заможного населення. Такий перелом став можливий завдяки приходу в українські землі європейської традиції, що виросла на портретах епохи Відродження [4]. Показово, що світський портрет в Україні постав у XVI ст. відразу в трьох композиційних варіантах: погрудному, поясному і на повен зріст.

Також за авторством виконання, мистецтвознавець, видатний поціновувач українського мистецтва Данило Щербаківський визначав поняття «український портрет», як:

1. Портрети, мальовані в Україні її народженнями.
2. Портрети, мальовані поза Україною українцями.
3. Портрети, мальовані чужинцями з українців.

Треба зауважити, що усі самобутні явища українського мистецтва, зокрема становлення портретного жанру (у станковій формі) на українських землях кінця XVI ст., пов'язують виключно з козацьким середовищем і відповідною територією, однак це не так. У козацькому середовищі портретне мистецтво поширювалося переважно серед козацької верхівки й набуло виразної своєрідності. На відміну від європейської ренесансної традиції, де підкреслювалась індивідуальність окремої людини, її статусність та гідність,

то найкращі соціально-етичні ідеали козащини висловлювалися у виразах «братство» і «товариство». Виділення себе серед товариства та уславлення власної особи не відповідало козацькому ідеалу, особливостям козацького гуманізму. Підкреслення якихось рис, притаманних лише певній людині, – те, що становить саму суть портретного жанру, – зважаючи на конкретні умови виникнення козацтва та його згуртування перед загрозою знищення, ніяк не було актуальною мистецькою проблемою. У козацькому середовищі, як втілення його ідеалів, виник не індивідуальний, а узагальнений образ козака-воїна [4]. Однак у другій половині XVI – першій половині XVII ст. прояви ренесансної стилістики в українському малярстві ставали все більш значними.

Малярство на українських теренах було дуже поширеною справою. Тож кількість портретів в Україні можна було рахувати тисячами, – вважає дослідник українського портретного живопису Платон Білецький. Але з різних причин до нас дійшла лише невелика частина колись створеного. Так, портрети XV–XVI ст., яких було колись дуже багато, зовсім не збереглися. А ті, які були створені у XVII–XVIII ст., дійшли в пізніх копіях. Цікавість до вітчизняних старовинних портретів прокинулася лише в кінці XIX ст. (Терещенки, Ханенки), коли в колах української інтелігенції визрівала національна ідея. А на початку XX ст. колекції портретів означеного періоду мали вже музеї Львова, Чернігова, Катеринослава, Одеси, Києва.

У виданні 1925 року «Український портрет. Виставка українського портрету XVII–XX століть» авторства видатних фундаторів української культури і мистецтва Данила Щербаківського та Федора Ернста (їхні життя були загублені репресіями більшовицького режиму) мали на меті «з'ясувати шляхи розвитку в портретному майстерстві України й визначити той ґрунт, на якому цей портрет виріс, як і виявити характер художніх впливів, що відбилися на ньому». Це видання містить нариси про український портрет до кінця XVIII ст. – від Д. Щербаківського та від кінця XVIII ст. до сучасності (20-ті роки XX ст.) від Ф. Ернста [3].

Означені нариси присвячені першій виставці українського портрета XVII – початку XX ст., яка відбулася у Всеукраїнському історичному музеї імені Тараса Шевченка в 1925 році й торкалися саме тих портретів, що були виконані виключно малярськими засобами.

На цій виставці виставлялися лише експонати музею, до наповнення яких був причетний і сам Данило Щербаківський, хоча «кращі збірки українських портретів перебувають поза Києвом і навіть поза межами України» [3, с. 3] – зазначалося в цих нарисах.

На теренах України «старий український портрет, як і всяке взагалі мистецтво минулих часів, тісно зв'язаний з релігією і культом» [3, с. 3].

Керуючись викладеним у нарисі опрацьованим фактажем та іншими дослідженнями з цього питання, можна зазначити, що портрет, як жанр в українському малярстві, почав розвиватися з традиції поховальної культури, його використовували винятково у поховальних практиках, форма і техніка його генетично були пов'язані з іконописом. Різноманітність типів культових портретів, сталість уживання по всій території України, велика їх кількість свідчать про сприятливий ґрунт для розвитку звичайного, не культового портрета, і мистецьких, культурних взаємин із західноєвропейським мистецтвом.

Уже наприкінці XVII ст. з'являються зародки фахової художньої школи. Однак слід наголосити, що на українських землях до кінця XVII ст. навчання живопису здійснювалося шляхом учнівства в цехових та монастирських майстернях. Однією з таких потужних мистецьких шкіл була малярня при Києво-Печерській лаврі, в якій працювали ченці-іконописці зі своїми учнями. Це пояснює композиційну сталість у ранніх зображеннях світських портретів та іконопису.

Визначним скарбом культурної і наукової ваги є альбоми малюнків учнів та наставників Києво-Лаврської іконописної майстерні, що зберігаються у Відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки Академії наук України; вони мають велике значення для історії українського мистецтва як визначна пам'ятка національної художньої культури пізньофеодальних часів. Вони є першорядним джерелом для пізнання історичного розвитку станкового та монументального живопису в Україні, справжньою енциклопедією тогочасного українського малярства, висвітлюють процес навчання в одній із найдавніших художніх шкіл Східної Європи.

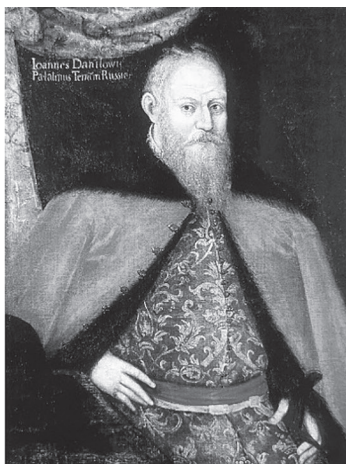
Заради справедливості, зауважимо, що зображати світських людей, що правда в ідеалізованому вигляді, почали ще за часів Русі (фрески і мозаїки православних соборів). Одним із таких

прикладів є загальноновизнані зображення князя Володимира та його родини на стінах Софії Київської. Однак початок розквіту світського індивідуалізованого, психологічного портрета припадає саме на XVI ст., переважно після з'єднання Великого Литовського князівства з Польщею в одну державу – Річ Посполиту [7].

У великого панства і магнатів Речі Посполитої були цілі галереї не тільки родових портретів, а й портретів видатних історичних осіб [3, с. 15]. Такі портрети кваліфікуються як «сарматські», традиція написання яких походить з Польщі, де польська шляхта, пишаючись власним родоводом, у родинних маєтках влаштовувала галереї портретів своїх предків. Цю традицію перейняли й представники козацької верхівки, прагнучи довести власне родовите походження. За магнатами тягнулось і просте шляхетство, козацька старшина теж замовляла і власні «контрфекти», і своєї родини, і поважаних ними людей.

Портрети Івана Даниловича (1570–1628), Романа Сангушка (1537–1571), Криштофа Збараського (1579–1627), Дмитра Вишневецького (1517–1563) та багатьох інших належать до так званого «сарматського» типу портрета (іл. 1–4).

Сарматський портрет – це шляхетський, парадний представницький портрет, що вказує на статус його володаря. Значна увага у цих портретах надава-

Портрет (XVI ст.)
Іван Данилович

Портрет (XVI ст.)
Роман Сангушко

Портрет (XVII ст.)
Криштоф Збараський

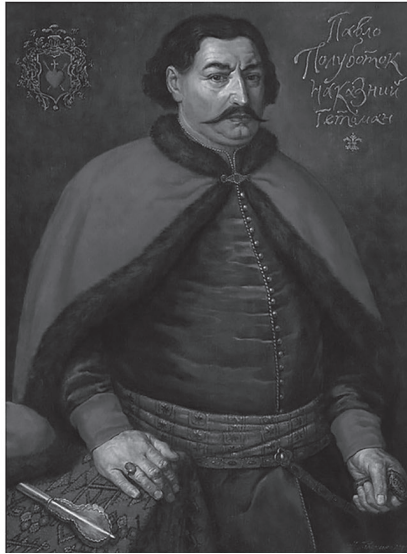
Портрет (XVI ст.) Дмитро Байда Вишневецький
(див. 1 ст. обкладинки)

Іл. 1–4. Сарматські портрети української шляхти

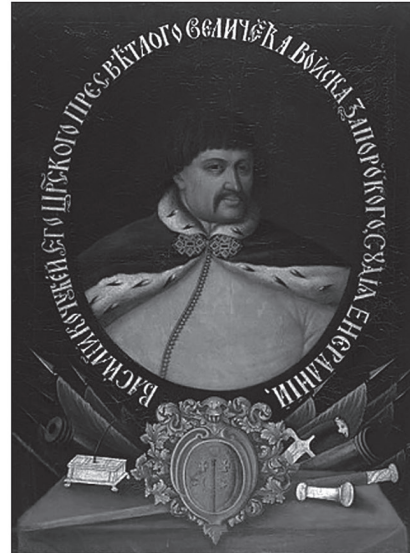

Григорій Гамалія

Іл.5-7. Портрети української шляхти XVII ст.

Павло Полуботок

Василь Кочубей

лась геральдиці. Часто на сарматських портретах бачимо написи та герби, що перетворювало портрет на своєрідний документ, покликаний розповісти про походження, статус і, відповідно, про виняткові права. Сарматизм став світоглядом та способом життя знаті того буремного часу. Основним обов'язком шляхти вважався захист Вітчизни.

Портрети цього типу властиві для образотворчого мистецтва Польщі, Литви, Речі Посполитої та України XVI–XVIII століть, яка перебувала з ними у загальноєвропейському мистецько-історичному тандемі.

Однак визначення «сарматський портрет» використовують для характеристики не тільки шляхетських портретів, створених на західноукраїнських землях, що на той час перебували у складі Речі Посполитої, а й пам'яток малярства Лівобережжя загалом і Гетьманщини зокрема. Цей термін передбачає наявність у малярських творах ідейного підґрунтя, пов'язаного із концепцією політичної тотожності шляхти і козаків [1].

Треба зауважити: в українській спільноті портрет – це не театральна репрезентація (характерна для західноєвропейських придворних портретів), що поставала в контексті барокових уявлень про світ як театр (*theatrum mundi*). У «сарматських» портретах немає відо-

браження світського життя, як гри. Тут підкреслення значущості особи радше опирається на традицію ритуалізації, підкреслення значення публічності як одного з чинників для підтримання гармонії в суспільстві.

У формуванні нових рис гуманістичної шляхетської культури ренесансні впливи стають відчутними в українському малярстві вже з другої половини XVI ст. Специфічна ренесансність в українському мистецтві кінця XVI – першої половини XVII ст. полягає у прагненні (десь на підсвідомому рівні) формування власного національного відродження, окремишнього від західного, переважно католицького, впливу.

Слід наголосити, що портрети української шляхти XVI–XVII ст. писалися під впливом іконопису, узагальнено й певною мірою ідеалізувалися. Стилістично ці портрети об'єднує площинне моделювання постатей, лінійність, статичність фігур, акценти на складні орнаменти тканин вбрання та використання локальних кольорових плям [4].

Також зауважимо, що український портретний живопис цього історичного періоду в українському малярстві позначений національною індивідуальністю та суто українським відтворенням образів, що поєднує в собі елементи іконописного канону й західноєвропейського портретного мистецтва.

Призначення портрета було і утилітарним, і символічним: «на пам'ять» у своєму замку; у церкві – благодійника-донатора чи ктитора; болящого, щоб Господь не помилився, кому послати здоров'я чи перебування в раю (вотивні портрети) чи над могилою (натрунні). У цей період на етнічних українських теренах ще залишилися настінний розпис, іконопис і трунний портрет як данина християнському світобаченню того часу, однак поряд із ними все частіше з'являється світський портрет як окремий жанр, зростає інтерес до реалістичного відтворення персон – звідси й ще один термін «парсуна» (від лат. *persona* – «особа», «персона»), що закріпився за більшістю українських портретів кінця XVII–XVIII століть.

У «золоту» добу «українського бароко» парсуна все ще розвивалася в тісному взаємозв'язку з іконописом. Портрети виконували майстри-іконописці на замовлення, писали їх переважно олійними фарбами на полотні, тоді як ікони зберігали візантійську традицію і створювалися темперними фарбами на дерев'яних дошках, а також були більш складними за технікою виконання. Як уже зазначалось, що і ікони, і портрети виконували ті ж майстри, які були учнями монастирських малярень, тому в українських парсунах дивним

Данило Єфремов

Парасковія Сулима

Семен Сулима (див. 4 ст. обкладинки)

Юхим Дараган

Іл. 8–11. Національні риси в портретах української шляхти XVII ст.

чином поєдналися традиційні прийоми українського малярства з європейськими мистецькими (бароковими) течіями.

Твори українського портретного жанру кінця XVII–XVIII століть (в європейській культурі період панування стилів бароко і рококо) – це унікальне явище в образотворчій україністиці, що поєднує риси західноєвропейського, канонічного та традиційного мистецтва.

У цей час українське портретне малярство набуло ознак нового, своєрідного національного художнього стилю, прикладом якого може бути портрет Григорія Гамалії (друга половина XVII ст.) (іл. 5).

До творів портретного жанру означеного періоду належать портрети Павла Полуботка (іл. 6), Василя Кочубея (іл. 7), Василя і Степана Родзянків, Григорія Галагана, Василя Дуніна-Борковського та

інших, в яких, окрім національних, набувалися риси парадності й патетичності [11].

Водночас, в оригіналах і пізніших копіях дійшли портрети, що до певної міри продовжували традицію малярства площинного типу, де з особливою увагою ретельно промальована орнаментика вбрання (портрети Данила Єфремова, Парасковії Сулими і Семена Сулими, Юхима Дарагана) (іл. 8–11), од-

«Запорозьська Покрова»

«Покрова з портретом Богдана Хмельницького»

«Покрова». Ікона XVII ст.

Іл. 12–14. Групові портрети в іконах «Покрови»

Йосиф Тризна

Іоанникій Галятівський

Петро Могила

Іл. 15–17. Парадні портрети церковних ієрархів

нак вже зі світлотіньовою проробленістю облич [6].

Характер українського портрета з іконописно-протоколярного на малярський (у західноєвропейському розумінні цього слова) змінюється за часів Івана Мазепи (XVII ст.). Саме Іван Мазепа – представник шляхетського роду, український політичний і державний діяч, Гетьман Війська Запорозького, голова Козацької держави на Лівобережній і всій Наддніпрянській Україні – з повною свідомістю і рішучістю повернув розвоєвий хід української культури в бік Європи. «Нема, здається, на Україні ні одного храму, ні одного культурного подвигу, що не був би зв'язаний з іменем гетьмана Мазепи. Недарма ж цей період у мистецтві називають «козацьким» або «мазепинським» бароко» [1].

У другій половині XVII ст. український портретний живопис набуває більш живописно-малярського, а не як раніше – іконного характеру. Малярського характеру набувають і зображення божественних подій – невід'ємної культурної складової часів козащини. Наочним зразком такої переміни світогляду може послужити ушлявлена «Запорожська Покрова» з Переяслава (іл. 12–14) [12].

Слід зауважити, що «Покрови» – це окремих тип ікон, створених у козацькому середовищі, де функція портретів не завжди була донаторською. Перебування під захистом Богородиці-Покрови

груп людей різних соціальних прошарків втілює ідею небесного покровительства народу і держави, а не окремої особи (іл. 14). Лише в окремих з таких портретів зустрічаються індивідуальні портретні риси, зокрема «Покрова» з портретом Богдана Хмельницького» (іл. 13).

Від початку XVIII ст. з'являються парадні портрети церковних ієрархів (іл. 15–17). Уже наприкінці XVII ст. у митрополічій резиденції при соборі Святої Софії формується портретна галерея духовних осіб, у зображенні яких присутнє більш точне відтворення індивідуальних рис обличчя, – цьому свідчать портрети архимандритів Йосифа Тризни (іл. 15), Інокентія Гізеля, Іоанникія Галятівського (іл. 16). Одним із перших таких творів був портрет Петра Могили (іл. 17), виконаний в іконописній майстерні Києво-Печерської лаври художником із середовища її ченців [6].

Ці твори не можна віднести до зображень площинного типу, бо, на відміну від інших портретів церковних ієрархів, хоча їх і вирішено у темних кольорах, але без пишного декору в одязі, що було поширеним у подібних творах. Майже до кінця XVIII ст., дуже поступово, портрет позбавлявся властивої йому на той час релігійної ролі, водночас, він також існував і як цілком світський вид малярства. Отже, характерні риси розвитку українського портретного малярства XVI–XVIII ст. проявлялися у його світсько-релігійній двоякості.

Ренесансний портрет XVI–XVII ст. в українському мистецтві посів поряд із традиційним іконописом рівноцінне місце і став втіленням суспільних і високих громадсько-державних ідей. Продовжувачі ренесансної лінії ще значніше наповняли стару релігійно-церковну тематику світським духом. Те, що лише було означено в портретному живописі цього часу, досягло глибшого виразу й мистецької досконалості у світських портретах XVIII ст. і представлено іменами видатних портретистів Дмитра Левицького та Володимира Боровиковського, котрі склали славу українській культурі. Однак «без Мазепинського періоду, без мистецьких пам'яток його епохи, малярський ґеній в роді Левицького не дав би ся подумати», – пише Ф. Ернст [1].

Народжені в Україні, Д. Левицький та В. Боровиковський здобували тут свій мистецький досвід, свої перші фахові навички. Батько Д. Левицького був відомим гравером майстерні Києво-Печерської лаври, В. Боровиковський – виходець із родини миргородських іконописців. Саме на українській землі формувалися художні уподобання та естетичні смаки цих митців, зокрема в царині портретного живопису, який мав визначні національні традиції.

Висновки. Найдавніші портретні пам'ятки XVI ст. збереглися переважно на Волині й у Галичині. Світський живопис зберігся тільки з XVII ст. – у Києві, Черні-

гові чи в Лубнах. Талановиті художники українського портретного мистецтва, які працювали в період XVI–XVIII ст., зробили вагомий внесок у розвиток національної художньої культури. Їхні досягнення, разом із творчістю представників інших видів української культури, гідно репрезентують національну культуру в скарбниці світової мистецької спадщини.

Портретний живопис означеного періоду дав початок усім жанрам, що розвиватимуться успішно в подальшому поступі українського малярства. Якраз зазначена реалістична течія буде шукати дедалі впевненішої підтримки в досягненнях західноєвропейського мистецтва, хоча при цьому не втратить зв'язку із життям в Україні, його національним духовно-емоційним колоритом.

Окреслений період цінний тим, що портретне мистецтво ще не увійшло в обмежувальні рамки академічної художньої системи XIX ст. і прояви його були національно своєрідними та неповторними. Саме у цьому аспекті український портретний живопис постав як мистецьке явище європейського рівня. Зображаючи конкретних історичних персон, портретне малярство XVI–XVIII ст. розкриває й історичну ситуацію України цього періоду. Це час високого піднесення української культури, де почесне місце займає портретний живопис.

А нам, спадкоємцям цієї величної культурної спадщини, яка затиралася, несправедливо присвоювалася нашим споконвічним ворогом – московським сусідом, принижуючи гідність цілого народу, треба згадати справжню історію, вивчати та популяризувати внесок наших українських культурних діячів у світову та українську мистецьку скарбницю, що, власне, складає перспективу подальших досліджень.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

- Білокінь Сергій. Федір Ернст про гетьмана І. Мазепу як центральну постать української культури кінця XVII – початку XVIII ст.: URL: <https://www.s-bilokin.name/Culture/ErnstMazepa.html>
- Будзар М., Ярмоленко Я. Портрети XVIII ст. з фамільної галереї Галаганів: соціокультурна динаміка у візуальних образах історії. *Київські історичні студії*. 2023. 1 (16), С. 144–156. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2023.117>
- Виставка українського портрету XVII–XX ст. / Д. Шербаківський, Ф. Ернст : Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка. Київ, 1925. 64 с. URL: <https://omeka.nibu.kyiv.ua/s/nibu/item/1688#?c=0&m=0&s=0>
- Гага К. В. Портретний живопис XVIII–XIX ст. з колекції Національного заповідника «Києво-Печерська лавра»: дослідження та експертиза. 2021. 99 с. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/>

<https://elib.nakkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4611/%D0%93%D0%B0%D0%B3%D0%B0%20%D0%9A...pdf?sequence=1&isAllowed=y>

- Історія української культури (від стародавніх часів до XIX століття) : ілюстрована хрестоматія. У трьох частинах / за заг. ред. проф. Ю. С. Сабаша. Ч. І. Київ : Ліра-К, 2020. 320 с.
- Портретне малярство Лівобережжя і Наддніпрянщини першої половини XVIII ст. UKRART STORY. Нариси з історії українського мистецтва. URL: <https://ukrartstory.com.ua/tekst-statti-24/portretne-maljarstvo-livoberezhzhja-i-naddnirprianschyni-pershoji-polovini-xviii-st.html>
- Портрет шляхти. 2018. URL: https://texty.org.ua/articles_/88742/Portret_slahthy_Vin_rozkazhe_bilshe_nizh_budjaka-88742/
- Сокирко О. Гетьман у перуці. Зовнішні форми репрезентації гетьманської влади часів Кирила Розумовського. TEXT AND IMAGE: ESSENTIAL PROBLEMS IN ART HISTORY. 2019. 2(8). С. 51–85. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3841-9782>
- Україна гетьманська. URL: <http://artmuseum.sumy.ua/galereya1/ukrainske-ta-rosijske-obrazotvorche-mistectvo-xviii-pochatku-xx-stolit/kopiya-kuindzhi-a-i-1842-1910-pislya-grozi.html>
- Українське малярство. Світський портрет. URL: <https://studfile.net/preview/3540179/page:27/>
- Український портрет XVI–XVIII століть : каталог-альбом / Нац. худож. музей України; авт.-уклад.: Г. Белікова, Л. Членова; авт. вступ. ст.: В. Александрович [та ін.]. 2-ге вид. Хмельницький : Галерея; Київ : Артанія Нова, 2006. 351 с. : іл.
- Художні збірки XVII–XVIII ст. у магнатських замках-палацах Галичини. UKRART STORY. Нариси з історії українського мистецтва. URL: <https://ukrartstory.com.ua/tekst-statti-23/xudozhni-zbirki-xvii-xviii-st-u-magnatskix-zamkax-palacax-galichini.html>
- Юр М. В. Український живопис XIX – початку XXI століття: національна, конвенціональна, авторська моделі : дис. ... докт. мистецтвознав. за спец. 26.00.01 – теорія та історія культури. Інститут проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України, Київ, 2021. 482 с.

References:

- Bilokin, S. (n.d.). Fedir Ernst pro hetmana I. Mazepu yak tsentralnu postat ukrainskoi kultury kintsia XVII – pochatku XVIII stolittia [Fedir Ernst about Hetman I. Mazepa as a central figure of Ukrainian culture of the late 17th – early 18th centuries]. Retrieved from <https://www.s-bilokin.name/Culture/ErnstMazepa.html>
- Budzar, M., & Yarmolenko, Ya. (2023). Portrety XVIII stolittia z familnoi halerei Galaganiv: sotsiokulturna dynamika u vizualnykh obrazakh istorii [Portraits of the 18th Century from the Family Gallery of the Galagan's: Socio-Cultural dynamics in visual images of history]. *Kyivski istorichni studii*, 1(16), 144–156. <https://doi.org/10.28925/2524-0757.2023.117>
- Shcherbakivskiy, D., & Ernst, F. (1925). Vystavka ukrainskoho portretu XVII–XX stolittia [Exhibition of Ukrainian portraits of the XVII–XX centuries]. All-Ukrainian Historical Museum. Kyiv. Retrieved from <https://omeka.nibu.kyiv.ua/s/nibu/item/1688#?c=0&m=0&s=0&cv=0>
- Haha, K. V. (2021). Portretnyi zhyvopys XVIII–XIX stolittia z koleksii Natsionalnoho zapovidnyka «Kyievo-Pecherska lavra»: doslidzhennia ta ekspertyza [Portrait painting of the 18th–19th centuries from the collection of the National Reserve "Kyiv-Pechersk Lavra": Research and expertise]. Retrieved from <https://elib.nakkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4611/%D0%93%D0%B0%D0%B3%D0%B0%20%D0%9A...pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Sabadash, Yu. S. (Ed.). (2020). Istoriia ukrainskoi kultury (vid starodavnykh chasiv do XIX stolittia) : ilustrovana khrestomatiiia [History of Ukrainian culture (from the ancient times to the 19th century): An illustrated bibliography]. Vol. I. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K.
- UKRART STORY. Narysy z istorii ukrainskoho mystetstva. (n.d.). Portretne maliarstvo Livoberezhzhia i Naddnirprianschyni pershoi polovyny XVIII stolittia [Portrait painting of the Left Bank and Upper Dnieper region of the first half of the 18th century]. Retrieved from <https://ukrartstory.com.ua/tekst-statti-24/portretne-maljarstvo-livoberezhzhja-i-naddnirprianschyni-pershoji-polovini-xviii-st.html>
- Vakulynets, L. (2018). Portret shliakhty [Portrait of the nobility]. Retrieved from https://texty.org.ua/articles/88742/Portret_slahthy_Vin_rozkazhe_bilshe_nizh_budjaka-88742/
- Sokyрко, O. (2019). Hetman u perutsi. Zovnishni formy reprezentatsii hetmanskoi vlady chasiv Kyryla Rozumovskoho [Hetman in a Wig. External Forms of Representation of the Hetman Kyrylo Rozumovsky's Power]. Text and Image: Essential Problems in Art History, 2(8), 51–85. <http://doi.org/10.17721/2519-4801.2019.2.04>
- Ukraina hetmanska [Hetman's Ukraine]. Retrieved from <http://artmuseum.sumy.ua/galereya1/ukrainske-ta-rosijske-obrazotvorche-mistectvo-xviii-pochatku-xx-stolit/kopiya-kuindzhi-a-i-1842-1910-pislya-grozi.html>
- Ukrainske maliarstvo [Ukrainian painting. Secular portrait]. Svitskyi portret. Retrieved from <https://studfile.net/preview/3540179/page:27/>
- Bielikova, H., & Chlenova, L. (Eds.). (2006). Ukrainskyi portret XVI–XVIII stolit: kataloh-albom [Ukrainian portrait of the XVI–XVIII centuries: Catalogue-Album]. National Art Museum of Ukraine. (2nd ed.). Khmelnytskyi: Halereia; Kyiv: Artania Nova.
- UKRART STORY. Narysy z istorii ukrainskoho mystetstva. (n.d.). Khudozhni zbirky XVII–XVIII stolittia u mahnatyskikh zamkakh-palatsakh Halychyny [Art collections of the 17th – 18th centuries in the magnate castles-palaces of Halychyna]. Retrieved from <https://ukrartstory.com.ua/tekst-statti-23/xudozhni-zbirki-xvii-xviii-st-u-magnatskix-zamkax-palacax-galichini.html>
- Yur, M. V. (2021). Ukrainskyi zhyvopys XIX – pochatku XXI stolittia: natsionalna, konventsionalna, avtorska modeli [Ukrainian painting of the 19th and early 21st centuries: National, conventional, author's models]. Doctoral dissertation, Kyiv).

Larysa Anatoliyivna Kornyska, PhD Pedagogy, Associate Professor, Department of Technological and Vocational Education and Decorative Art, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine, lorakrona@ukr.net, orcid.org/0000-0002-8816-096X

Halyna Stepanivna Oliynyk, PhD of Technical Sciences, Associate Professor Department of Design, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, Ukraine, oliynykha@khmnu.edu.ua, orcid.org/0000-0002-6519-7938

Ukrainian Portrait Painting of the 16th–18th Centuries in the Context of European Art Movements

The article deals with the development and evolution of Ukrainian secular portrait painting from the 16th to the 18th centuries within the context of European artistic movements. The authors present the process of the emergence and growth of portrait painting, offering an opportunity to immerse in the historical events of the 16th–18th centuries, reflected in the figures of notable Ukrainians of this period. The focus is on the ideological and philosophical differences between secular Western European and Ukrainian portraiture of the same historical period. The content of such terms as portrait, counter-effect and persona is explained.

The authors emphasize the relevance of the article in light of current events in modern Ukrainian history, particularly the struggle of Ukrainians for independence and the right to their identity as a distinct nation, as well as Ukraine's aspiration to integrate into the European Union. These factors encourage the nation to seek its place in its historical past as an integral part of European cultural civilization.

The painting of the 16th–18th centuries is an essential cultural layer in Ukraine's national history, preserved in works of art that carry information about the philosophy of the era, its aesthetic preferences, and cultural progress.

The article concludes that talented artists of Ukrainian portraiture from the 16th–18th centuries significantly contributed to the development of the national artistic culture, representing it worthily in the treasury of world artistic heritage. It is summarized that the portrait painting of this period laid the foundation for all future genres in the progression of Ukrainian painting. The strong realist trend of this time would increasingly find support in the achievements of Western European art while maintaining its connection with life in Ukraine and its national spiritual and emotional color.

The value of this period is outlined: portrait art had not yet entered the restrictive frameworks of the 19th-century academic art system, and its manifestations were nationally unique and inimitable. In this aspect, Ukrainian portrait painting emerged as a European-level artistic phenomenon. By depicting specific historical figures, the portrait painting of the 16th–18th centuries also reveals the historical situation of Ukraine during this period, marked by the rise of Ukrainian culture.

Keywords: portrait art, Ukrainian painting, artistic style, secular portrait, art schools, noble culture.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2024 р.